

Orobanche picridis F. W. Schultz**Zaraza goryczelowa**

Synonimy: *Orobanche loricata* var. *picridis* (F. W. Schultz) Beck, *O. artemisiae-campestris* subsp. *picridis* (F. W. Schultz) O. Bolòs

Rodzina: *Orobanchaceae* – zarazowate

Status

W Polsce gatunek narażony na wyginięcie. W krajach ościennych: krytycznie zagrożony i ginący w Niemczech, krytycznie zagrożony w Czechach, zagrożony na Słowacji.

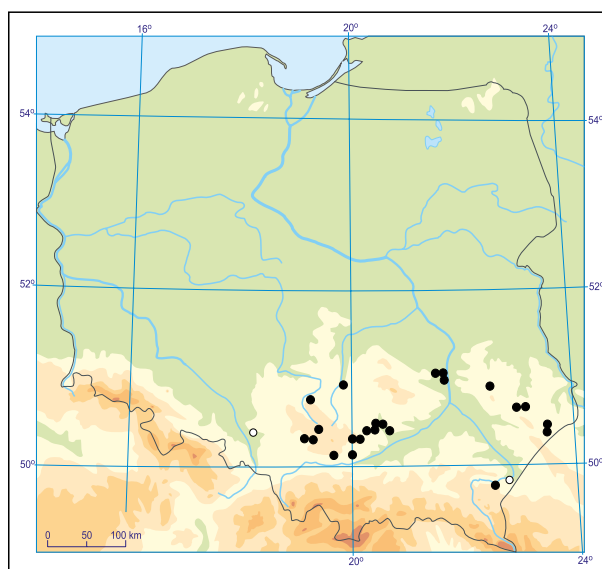
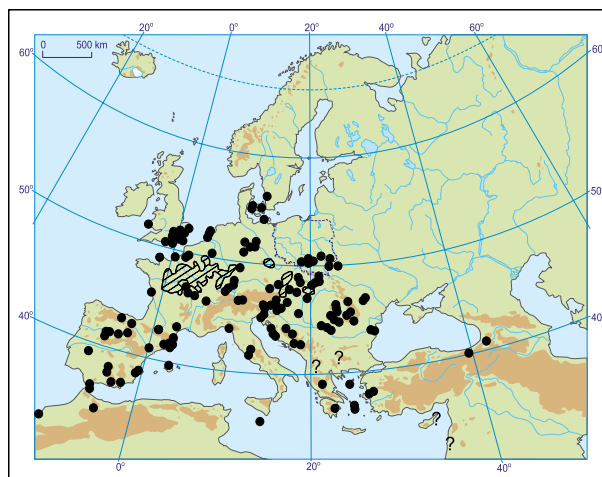
Rozmieszczenie geograficzne

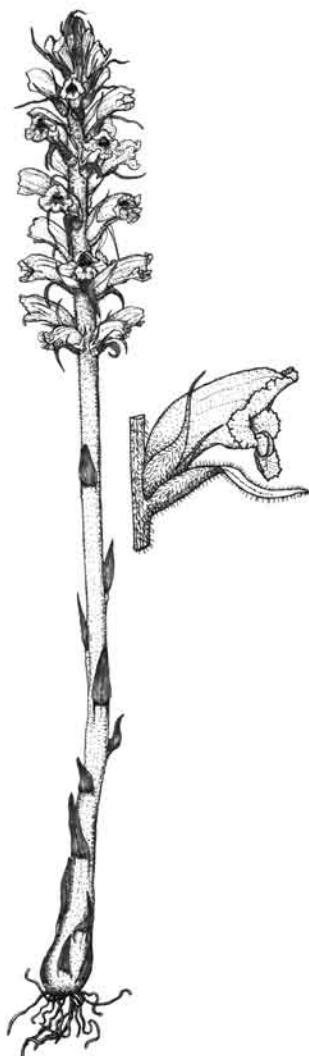
Orobanche picridis należy do gatunków submediterransko-subatlantyckich. Jego zasięg obejmuje głównie południową i zachodnią Europę od Półwyspu Pirenejskiego przez obszar śródziemnomorski po Bałkany. Pojedyncze stanowiska dochodzą w kierunku północnym po południową część Wysp Brytyjskich i Półwyspu Skandynawskiego, na południe po północne krańce Afryki, Azję Mniejszą i podnóża Kaukazu (Pusch, Günther 2009). Stanowiska w Polsce tworzą północno-wschodni kres zasięgu gatunku (Piwowarczyk 2012e, f).

Występowanie w Polsce

Orobanche picridis notowany jest z 34 stanowisk, z czego niemal wszystkie znalezione zostały w ostatnim 10-leciu. W Polsce występuje na południu kraju, na Wyżynie Śląsko-Krakowskiej, na Wyżynie Małopolskiej, Wyżynie Lubelskiej, Rostoczu Środkowym i Małym Polesiu oraz na Pogórzu Przemyskim (Piwowarczyk i in. 2011; Piwowarczyk 2012e, f). Na Wyżynie Śląsko-Krakowskiej znane są następujące stanowiska: Dąbrowa Górnicza-Strzemieszycze Małe, Dąbrowa Górnicza-Zakawie i Dąbrowa Górnicza-Krakówka (Ł. Krajewski, mat. npbl. od 2009–2013 r.), okolice Sławkowa – Góra Wielka (R. Piwowarczyk, mat. npbl. z 2007 r.), Góra Tomanówka, Sławków-Kozioł i wzniesienie 337 m n.p.m. (Ł. Krajewski, mat. npbl. z 2009 r.), Małusy Małe (Błaszczyk 1949; R. Piwowarczyk, mat. npbl. z 2008 r.), Zawiercie-Bzów (Ł. Krajewski, mat. npbl. z 2010 r.), Będzin-Warpie (Ł. Krajewski, mat. npbl. z 2009 r.), Bolechowice (Szelağ 1996), Zerków (Michalik, Bąba 2004, za ATPOL), Leśnica, (cfr., okaz w OPOL, lg. Dziatko w 1897 r.); na Wyżynie Małopolskiej występuje na Przedgórzu Hłzeckim: Pętrowice (Bróz i in. 2001b; Piwowarczyk 2010b) oraz na jego granicy z Małopolskim Przelomem Wisły: Dorotka (Kucharczyk 2001; Piwowarczyk 2010b, 2012e, f; Piwowarczyk i in. 2011), Wesołówka (Bróz i in. 2001b; Piwowarczyk 2010b; Piwowarczyk i in. 2011); w Niec-

ce Nidziańskiej: Garb Pińczowski: między Skowronnem a Pasturką (Piwowarczyk, Przemyski 2009, 2010a i mat. npbl. z lat 2006–2013), koło Żernik Górnych (Nobis, Nobis 2010), Pęczelice (A. Przemyski, mat. npbl. z 2010 r.; Piwowarczyk 2012f), Nowy Folwark (P. Cieślak, mat. npbl. z 2009 r.), Wola Chrobberska (R. Piwowarczyk, A. Przemyski, mat. npbl. z 2006 r.), rezerwat Przęślin (R. Piwowarczyk, A. Przemyski, mat. npbl. z 2006 r.), Szczepanowice (R. Piwowarczyk, mat. npbl. z 2009 r.); na Wyżynie Miechowskiej w okolicy Miechowa (okaz w KRAM, lg. M. Szewczyk z 2002 r.), koło rezerwatu Opalonki (K. Ciesielski, mat. npbl. z 2011 r.), Słoboszów (Binkiewicz 2010a), Wiktorowice (okaz w KRA, lg. K. Towpasz w 1995 r.); w Paśmie Przedborsko-Małoskim: rezerwat Murawy Dobromierskie (P. Niedźwiedzki, mat. npbl. z 2006 r.; R. Piwowarczyk, P. Niedźwiedzki, mat. npbl. z 2008 r.); Wyżyna Lubelska: Nowy Dwór (Piwowarczyk i in. 2011); Wyżyna Wołyńsko-Podolska: Żurawce i rezerwat Machnowska Góra (Piwowarczyk

i in. 2011); Roztocze Środkowe: Żurawnica i Bliżów (Piwowarczyk i in. 2011); Pogórze Przemyskie: Winna Góra w Przemyślu (Kotula 1881), Brzuska (M. Wolanin, mat. npl. z 2008 r.). Materiał zielnikowy (KRAM) mający dokumentować lokalizacje z okolic Jaksic koło Miechowa i Szczotkowic koło Działoszyc (Kozłowska 1923; Tacik 1959) dotyczy odpowiednio *Orobanche lutea* i *O. kochii* (Piwowarczyk 2012e, f).

Siedliska i fitocenozy

Orobanche picridis preferuje siedliska silnie nasłonecznione, przy ekspozycji z południowego sektora horyzontu. Często występuje na rędzinie kredowej, w miejscach niezbyt utrwalonych, jak odłogi, ugory śródpolne, obrzeża pól, sady, pastwiska i murawy kserotermiczne. Rośnie głównie w zbiorowiskach przejściowych w obrębie półruderalnych kserotermicznych zbiorowisk pionierskich z klasy *Artemisietea vulgaris*, najczęściej w *Dauco-Picridetum hieracioidis*, rzadziej w zbiorowiskach łąkowych z dużym udziałem gatunków kserotermicznych z klasy *Festuco-Brometea* i *Trifolio-Geranietea sanguinei*, a także segetalnych z klasy *Stellarietea mediae*. W typowych murawach kserotermicznych zaraza goryczelowa no-

towana jest rzadziej, zazwyczaj w inicjalnych lub słabo zwartych ich postaciach ze związku *Cirsio-Brachypodium pinnati* (Piwowarczyk 2012e, f; Piwowarczyk in. 2011).

Morfologia i biologia

Łodyga 10–70 cm wysoka, żółtawobiała, różowa lub fioletowa, gruczołowato owłosiona. Kwiatostan pojedynczy, zazwyczaj liczno- i gęstokwiatowy, rzadziej luźny składający się z kilku kwiatów. Kwiaty (15)16–20(25) mm długie. Kielich złożony z 2 wolnych jajowatych łatek, do połowy nierówno 2-zębnych. Korona biała lub żółtawobiała, rzadziej jasnoróżowa, często z fioletowymi żyłkami, o wardze górnej nieco pochyłej, ze sterzącym krótkim kończykiem. Pręciki przyrośnięte 3–5 mm nad nasadą rurki korony. Owocem jest jajowato-walcowata torebka z bardzo licznymi i drobnymi nasionami. Znamię słupka 2-łatkowe, czerwono-fioletowe lub purpurowe. Kwitnie od połowy czerwca do końca lipca, wyjątkowo do końca sierpnia. Pasożytuje na *Picris hieracioides* (Mądalski 1967; Kreutz 1995b; Pusch, Günther 2009; Piwowarczyk 2012f, 2013).

Charakterystyka populacji

Liczba osobników na stanowiskach jest silnie zróżnicowana i podlega wahaniom z roku na rok; rośliny nie pojawiają się też corocznie. Charakterystyczne dla tego gatunku jest nagłe i liczne pojawienie się w latach obfitego wystąpienia żywiciela, a następnie gwałtowny spadek liczebności. Populacje gatunku obejmują od kilku do ponad 1000 pędów. Najliczniejsze, składające się

Fot. 199. *Orobanche picridis* w Żurawcach na Wyżynie Wołyńsko-Podolskiej (2011)

z kilkuset do ponad 1000 pędów, znajdują się w rezerwacie Murawy Dobromierskie, w Wesołowce, na Garbie Pińczowskim i w okolicy Dąbrowy Górniczej oraz na Wyżynie Lubelskiej, Roztoczu Środkowym i Małym Polesiu, pozostałe rzadko liczą mniej niż 50 pędów (Szeląg 1996; Piwowarczyk 2012e, f; Piwowarczyk i in. 2011).

Zagrożenie i wskazania ochronne

Orobanche picridis podlega w Polsce ścisłej ochronie prawnej. W niektórych regionach, np. na Wyżynie Śląsko-Krakowskiej i na Wyżynie Małopolskiej jest silnie zagrożona (Parusel, Urbisz 2012; Bróz, Przemyski 2009). Głównym zagrożeniem dla gatunku jest wtórna sukcesja roślinności, a także niestabilny, pionierski i często antropogeniczny charakter jego siedlisk. Niezbędne wydaje się tworzenie w miejscach występowania zarazy goryczelowej użytków ekologicznych z zachowaniem ekstensywnych metod użytkowania tak, aby przeciwdziałać wzrostowi zwarcia roślinności. Wskazane byłoby ob-

jęcie stanowisk zarazy monitoringiem przyrodniczym obejmującym także kontrolę liczebności jej żywiciela.

Renata Piwowarczyk

Summary

Orobanche picridis occurs only in S Poland at 34 localities situated in the Silesian-Kraków Upland, Małopolska Upland, Lublin Upland, Roztocze Środkowe, Małe Polesie and in the Przemysł Foreland. Its populations are usually very abundant; they often comprise even a thousand shoots. It preferably occurs in somewhat disturbed, strongly sunlit habitat with sparse herbaceous vegetation on chalk rendzina, especially on the south-facing slopes. It colonizes fallow and waste land, field margins, and initial xerothermic grasslands. These are mostly ecotone communities and semi-ruderal xerothermic pioneer communities belonging to the *Dauco-Picridetum* (class *Artemisietea vulgaris*). Natural succession and use of herbicides are the main threats to the plant. Its localities should be protected as sites of ecological interest where traditional extensive farming is practiced.

Orobanche alsatica Kirschl.

Zaraza alzacka

Synonimy: *Orobanche cervariae* Kirschleger, *O. alsatica* subsp. *alsatica* Pusch

Rodzina: *Orobanchaceae* – zarazowate

Status

W Polsce gatunek zagrożony wyginięciem. W krajach ościennych: silnie zagrożony w Niemczech, zagrożony w Czechach, narażony na Słowacji.

Uwagi taksonomiczne

Orobanche alsatica s. l. jest kompleksem polimorficznym, rozdzielanym najczęściej na 3 gatunki, niekiedy traktowane w randze podgatunków lub odmian: *O. alsatica*, pasożytujący głównie na *Peucedanum cervaria* oraz rzadko na *P. alsaticum*, *Seseli osseum* i *S. montanum*; *O. bartlingii*, pasożyt *Libanotis pyrenaica*; *O. mayeri*, pasożyt *Laserpitium latifolium*.

Rozmieszczenie geograficzne

Orobanche alsatica należy do gatunków o zasięgu europejsko-zachodnioazjatyckim. Występuje od zachodniej Francji poprzez środkową Europę, kraje nadbałtyckie, w kierunku południowym do północnej Szwajcarii i Austrii, krajów byłej Jugosławii i Rumunii, sporadycznie w północnych Włoszech, po Europę Wschodnią, Kaukaz, Syberię, Małą Azję aż po Chiny (Kreutz 1995b; Pusch, Günther 2009). Niejasności w ujęciach takso-

nomicznych oraz słaby stan zbadania nie pozwalają na precyzyjniejsze przedstawienie zasięgu.

Występowanie w Polsce

Zaraza alzacka znana jest w Polsce z 17 stanowisk, z których obecnie istnieje 14, znalezionych w większości w ostatnich latach. Ze względu na liczne pomyłki w oznaczeniach, poniższy wykaz obejmuje dane zweryfikowane (Piwowarczyk 2012d). Niegdyś była notowana na Pojezierzu Wschodniopomorskim: Żabno (Scholz 1905), rezerwat Wiosło Duże (lg. Büнау, 1893, 1895; okaz w TRN, lg. Scholz w 1897 r.; Abromeit i in. 1898);

